



HERKUL MILLAS

4 Kasım 2014

ZAMAN GAZETESİ

İki yıl süren askerlikten sonra tezkere alınca, kendimde bir tuhafılık sezdim. Benden daha “yüksekte” olan birileriyle konuşurken esas duruşa geçiyordum! Özellikle işyerinde müdürümle konuşurken ayaklarımı bitiştirirdim, ellerim iki yanımda sarkık dururdu.

Komik halimi sezer daha doğal bir duruşa geçmeye çalışırdım. Ama bu kez de “rahat” komutu almış gibi dururdum: ayaklar açık, eller arkada ve beden gergin. Bir an geldi anladım ki insan iki yıl robot gibi yaşarsa artık özel bir beden dili geliştirir. Ben de üst/ast ilişkisini böyle ifade eder olmuştum: esas duruşta emir bekler veya sözde rahat eder olmuştum.

Zamanla normale döneceğimi biliyordum; ama bu yönde çaba göstermem gerektiğini de. Gerçekten de yavaş yavaş yeniden eşit yurttaş gibi durmaya ve konuşmaya başladım. Ama

beni asıl düşündüren sorun duruş değil, bu duruşla ilişkili düşünme biçimi ve duygulardı. Esas duruşta duran insan ile “normal” duran insan arasında düşünme, muhakeme etme, kendini ifade etme konusunda farklar var mı? Varsa nedir bu fark? Bu tür insan ilişkileri ne tür bir ortamın sonucudur; ve ne tür bir ortamı yeniden üretir, nasıl bir dünya kurar? Böylesine robotvari “saygılı” bir kimse demokrat olabilir mi?

Bu tür sorular aklıma hocalık yaparken ve daha sonra saçıma ak düşünce de geldi. Bana saygılı davranan, ben konuşurken başlarıyla beni onaylayan kimseler benim görüşlerime katıldıkları için mi öyle yapıyorlardı, yoksa “hocaları” olduğum için veya saygıyı “peşin” hak eden yaşlı bir insan olduğum için mi? Bu “saygı” beni hep rahatsız etmiştir çünkü bu saygı eşit insanlar arasında var olması gereken saygıdan çok farklıdır. Bana saygılı davranılmasını tabii ki isterim. Hatta saygısızlığa çok da kızarım; saygısızlığı terbiyesizlik, terbiyesizliği de insan haklarının ihlali sayarım. Her insan saygıya layıktır. Ama üstün sayılanın karşısında esas duruşta durmak, o sormadıkça konuşmamak, söylenenlerini emir tekrarı olarak tekrarlamak özel bir saygıdır: bir üst/alt ilişkisinin tescilidir. Çağdaş bir sivil toplumda bulunmaması gereken eski dönemlere özgü bir geleneğin işaretidir. Hani, emir kulunun el pençe divan duruşu dedikleri.

Hep karşılaştığım tuhaf bir sahnedir. Resmi bir otomobilden resmi bir bey iner. Etrafında korumaları, yardımcıları, şoförü. Hepsini ceketlerini ilikler, hepsinin elleri önlerinde bitişiktir ve hiçbiri sırtını beyefendiye çevirmez. Beyefendi yürürken onlar da ona dönerek, pavurya gibi yan yan giderler, saygıdan tabii! Ortada o, güneş gibi; etrafında ayçiçeği gibi ona dönen insanlar! Tuhaf bir manzaradır bu.

Tabii karşılıklılık içerir ilişki; birbirini besleyen iki taraf var. Hem birileri bu saygıyı gösterir, hem de birileri bu saygıyı bekler, ister, talep eder. Zamanla bu üst/ast ilişkisi norma (kurala, nizamaya) dönüşür. Olmazsa, birileri kasit, terbiyesizlik, küstahlık, tahrik, düşmanlık ve hele hakaret algırlar. Bunu bilen sıradan insanlar da “büyüklerimize” saygılarını sunmaya kusur etmezler. Bu yazıyı yazmama neden olan bir fotoğraftı. Ortada saygıdeğer bey, etrafında gazeteciler avuçlarını kavuşturmuş, dudaklarda orada bulunmaktan duydukları mutluluğu göstermeye amaçlı anlamsız ama ezik bir gülümseme. Zoraki uyumun egemen olduğu ortamda grubun acıklı manzarası. Herkesin haddini bildiği hemen belli oluyor. Resme bakınca ne sorulacağı, nasıl sorulacağı, ne sorulmayacağı öngörülebiliyor. Çünkü herkesin konumu güç skalasında belli.

Böyle insanlar da düşünür elbet, ama sanırım en çok “acaba saygımı nasıl daha açık gösterebilirim” diye düşünürler. Ve isteneni tekrarlarlar, yaşatırlar. Bundan dolayı kimseye yararları olamaz. Onlardan fikir doğmaz; aksiseda duyulur ancak. Yanıltıcı bir özgüveni beslerler. Yanlışlara meşruiyet sağlarlar. Zaten bunun için seçilmişlerdir, bunun için vardılar. Bu

üst/ast ilişkisinin sorumlusu herhalde onlar değildir, belki de sorumlusu da yoktur: toplum içinde egemen bir anlayıştan söz ediyoruz. Bir mirastır belki. Batı'da işlerin farklı olduğunu düşünüyorum. Saygı aşağıdan yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğrudur, daha çok. Seçilmişler en başta seçmene saygı duyarlar ve bu saygılarını her an duyururlar. En azından böyle görünmeye çalışırlar. En çarpıcı fark sanırım bir şüphe oluştuğunda “üstekilerin” sık sık ve “rahatlıkla” istifa ediyor olmaları. Bir dedikodu duyulunca işler açıklık kazanıncaya kadar görevlerinden ayrılırlar. Ben buna yurttaş saygı diye algıladım.

Askerliğimi yaparken arada bize eğitim filmleri gösterirlerdi: gece tatbikatları nasıl yapılır, kamp nasıl kurulur gibi konuları ele alan NATO kaynaklı filmlerdi bunlar. Genellikle Amerikalıların yer aldığı sahneleri izlerdik. Bir filmin sonunda subaylarımızın dediklerini hiç unutamiyorum. “Biz bu eğitim malzemesinden yararlanacağız ama bize uymayan kötü alışkanlıkları almayacağız” demişlerdi. Kastedilen, subayların karşısında erlerin halleriydi. Erler robot gibi esas duruşta durmuyordu. Yani yalnız bir kültür farkı söz konusu değil, bilinçli bir seçim ve tercih de söz konusu. Birileri bu ast/üst ilişkisini beğeniyor, istiyor, aşılıyor ve dayatıyor. Doğal davranmak “kötü alışkanlık” sayılıyor.

Bu tür insan ilişkilerinin egemen olduğu ortamda -evde, okulda, üniversitede, partide, işyerinde, orduda, mecliste- demokrasi nasıl olur? Olabilir mi? Saygı insanlar arasında ve eşitlik temelinde var olması gerekirken; rütbe, konum, güç, makam, sınıf farkı temelinde işliyorsa demokratik bir toplum oluşabilir mi? Benim saygı anlayışım birkaç aşamalıdır: Önce herkes herkesle eşit bir saygı ilişkisi içinde olmalı: 1934 yılında 2590 sayılı kanunla ağa, hacı, hafız, hoca, efendi, bey, beyefendi, hanım, hanımefendi, paşa, hazret gibi “üst” unvan ve lakapların kullanılması yasaklanmıştı, ama olmadı. Miras baskın çıktı. Aslında toplumda eşitlik sağlandıktan sonra kimin kime özel saygı duyacağı kişisel bir tercihtir, kamuyu ilgilendirmez.

Bu durumlar dilek, yasa ve zor ile düzenlenmiyor. Belki örnek oluşturan kimseler ve davranışlar en öğretici yollar ve yordamlardır. Belki yurtdışına giden gençlerimiz döndüklerinde “büyüklerin” önünde gülebilecekler, “sorulamayacak” soruları sorabilecekler, karşısındaki büyük, kimse o, kızdığında gülecekler, korkmayacaklar, soru sormanın hak olduğunu hissettirecekler – oysa şimdi bunları söylüyoruz ama buna tam olarak inandığımızı hissettirmiyoruz! Yine kötümser bir yazı yazdığımı farkındayım. Ama kendimizi öve öve ve lehte mitoslar uydurarak pek yol alınmadığını görüyorum. Popülist pohpohlamalar da işe yaramıyor. Ben bu yazıda eşitler arasında diyalog kurma demokratik hakkımı kullanmayı deniyorum.